

ارتباط عاطفی زوجین در تشکیل خانواده متعالی از منظر آیات و روایات

استاد راهنما : سرکار خانم زهرا انجیدنی

نویسندگان : هدیه صفرپیرانوند، هانیه بدری، مهسا فاضلی اردکانی، فاطمه صالحی حاتم

حوزه علمیه حضرت خدیجه (س) شهر جدید پرند

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی نقش ارتباط عاطفی زوجین در شکل‌گیری خانواده متعالی از منظر آیات و روایات می‌پردازد. اهمیت موضوع در آن است که ارتباط عاطفی سالم، بنیان خانواده را تقویت کرده و موجب آرامش روانی، رضایت زناشویی، و تربیت مناسب فرزندان می‌شود. هدف از این تحقیق شناسایی شاخص‌های ارتباط عاطفی سالم شامل مودت، مهربانی، احترام متقابل و توجه به نیازهای روانی و عاطفی است. تبیین چرایی ارتباط عاطفی و تفاوت آن با نیازهای صرفاً غریزی نشان می‌دهد که ارتباط عاطفی فراتر از نیاز جسمی بوده و شامل حمایت روانی، معنوی و ایجاد اعتماد می‌شود، بررسی کارکردهای آن در تحکیم بنیان خانواده شامل ایجاد آرامش و امنیت روانی، افزایش صمیمیت، پیشگیری از تعارض و افزایش رضایت زناشویی است و ارائه راهکارهای تقویت این ارتباط بر اساس آموزه‌های دینی شامل تقویت مودت و رحمت، گفت‌وگو و همدلی، احترام متقابل و حضور معنویت در زندگی مشترک می‌باشد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعه قرآن کریم، تفاسیر معتبر، روایات و کتاب‌های علمی در حوزه خانواده و روان‌شناسی زوجین است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد ارتباط عاطفی سالم، پایه مودت و رحمت میان زوجین است، آرامش روانی خانواده را تضمین می‌کند و بستر رشد معنوی و تربیت نسل صالح را فراهم می‌آورد. همچنین پژوهش، راهکارهایی عملی و دینی برای تقویت ارتباط عاطفی ارائه می‌دهد که می‌تواند به استحکام خانواده و کاهش آسیب‌های اجتماعی و روانی کمک کند.

کلیدواژه

ارتباط عاطفی، زوجین، خانواده متعالی.

مقدمه

خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نقش محوری در شکل‌گیری هویت فرد، تربیت نسل آینده و استقرار سلامت روان و اخلاق در جامعه دارد. کیفیت و نوع روابط میان اعضای خانواده، به ویژه ارتباط عاطفی میان زوجین، تعیین‌کننده میزان پایداری و تعالی خانواده است. ارتباط عاطفی سالم نه تنها باعث ایجاد مودّت و رحمت میان همسران می‌شود، بلکه بستر مناسبی برای رشد اخلاقی و معنوی فرزندان فراهم می‌کند. بدون وجود ارتباط عاطفی صحیح، خانواده با مشکلاتی مانند سردی روابط، نارضایتی زناشویی، کاهش کیفیت تربیت فرزندان و افزایش تنش‌های خانوادگی مواجه خواهد شد.

اهمیت موضوع پژوهش از این جهت است که خانواده متعالی، بر اساس آموزه‌های دینی و انسانی، نهادی است که فراتر از تأمین نیازهای مادی، به ارتقای سطح معنوی و روانی اعضای خود می‌پردازد. ارتباط عاطفی میان زوجین محور اصلی شکل‌گیری چنین خانواده‌ای است. بررسی این ارتباط از منظر آیات و روایات، نشان می‌دهد که دین اسلام بر مودّت، رحمت، محبت و همدلی میان زوجین تأکید ویژه دارد و این ویژگی‌ها را به عنوان پایه‌های استحکام خانواده معرفی می‌کند.

مسأله پژوهش این است که در بسیاری از خانواده‌های امروزی، به دلیل تغییر سبک زندگی، فشارهای اقتصادی و فرهنگی، ارتباط عاطفی میان زوجین تضعیف شده است و این امر پیامدهای منفی روانی و اجتماعی به همراه دارد. این مسأله موجب شده خانواده‌ها نتوانند نقش تربیتی و معنوی خود را به طور کامل ایفا کنند و بسیاری از آسیب‌های خانوادگی و اجتماعی افزایش یابد. پژوهش حاضر تلاش دارد با تحلیل آیات و روایات و تبیین مفهوم ارتباط عاطفی، راهکارهایی علمی و دینی برای تقویت این ارتباط ارائه دهد.

اهداف اصلی پژوهش عبارت‌اند از:

شناسایی شاخص‌های ارتباط عاطفی سالم میان زوجین

تبیین چرایی ارتباط عاطفی و تفاوت آن با نیازهای صرفاً غریزی

بررسی کارکردهای ارتباط عاطفی در تحکیم بنیان خانواده

ارائه راهکارهای تقویت ارتباط عاطفی از منظر آیات و روایات

قرآن کریم

تفاسیر معتبر: المیزان (طباطبایی)، تفسیر نمونه (قرائتی)

کتاب‌های روایی و حدیثی: نهج‌البلاغه (امام علی علیه‌السلام)، بحارالانوار (علامه مجلسی)، وسائل‌الشیعه (حر عاملی)،

الکافی (کلینی)

کتاب‌های علمی و پژوهشی در حوزه روان‌شناسی خانواده و روابط زناشویی: خانواده در قرآن (قرائتی)، روانشناسی

خانواده (نویسندگان معاصر حوزه خانواده و ازدواج)

این پژوهش به چهار پرسش فرعی پاسخ می‌دهد:

1. شاخص‌های ارتباط عاطفی سالم از منظر آیات و روایات چیست؟

2. چيستی ارتباط عاطفی و تفاوت آن با نیازهای صرفاً غریزی چیست؟

3. کارکردهای ارتباط عاطفی در تحکیم بنیان خانواده کدامند؟

4. راهکارهای تقویت ارتباط عاطفی از منظر آیات و روایات چیست؟

تحلیل و پاسخ به این پرسش‌ها، علاوه بر روشن کردن نقش ارتباط عاطفی در شکل‌گیری خانواده متعالی، چارچوبی عملی و کاربردی برای ارتقای کیفیت روابط زوجین ارائه می‌دهد و راهنمایی برای کاهش آسیب‌های خانوادگی و تربیتی فراهم می‌کند.

۱- مفهوم شناسی

به مفاهیمی که در این پژوهش به عنوان کلید واژه هستند از لحاظ لغوی و اصطلاحی به آنها پرداخته میشود.

۱-۱- ارتباط عاطفی

معنای لغوی:

واژه «ارتباط» از ریشه «رَبَطَ» گرفته شده و به معنای بستن، پیوند دادن و گره زدن است (ابن‌منظور، ۱۴۰۸، ج ۷، ص ۳۴۷).

واژه «عاطفه» از ریشه «عطف» به معنای تمایل قلبی، دلسوزی و محبت است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۵۶۲). عاطفه به

معنای توجه مهربانانه، تمایل، روی آوردن و مهرورزی به دیگری است. (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۵، ص ۱۰۱) عاطفه در معجم الوسیط به معنای خویشاوندی، دلایل خویشاوندی، رابطه از نظر شفقت و وفاداری آمده است (مصطفی و دیگران، ۱۳۶۸ ج ۲، ص ۶)

معنای اصطلاحی:

ارتباط عاطفی در علوم اجتماعی و روان‌شناسی به تعامل میان دو فرد گفته می‌شود که بر پایه محبت، همدلی، اعتماد و حمایت متقابل است. در متون دینی، ارتباط عاطفی به رابطه محبت‌آمیز میان زوجین اشاره دارد که زمینه آرامش، مودت و استحکام خانواده را فراهم می‌کند (طباطبایی، ۱۳۲۰، ج ۱۶، ص ۳۸۹).

با توجه به موارد فوق می‌توان گفت رابطه عاطفی در اصطلاح به معنای پیوندی عمیق و صمیمی بین دو یا چند نفر است که بر پایه عشق، محبت، اعتماد و احترام متقابل بنا شده است. (امیری، ۱۴۰۲، ص ۵۴۹).

۲-۱- خانواده متعالی

معنای لغوی:

خانواده در فارسی به مجموعه‌ای از افراد خویشاوند گفته می‌شود که تحت سرپرستی واحدی زندگی می‌کنند. در عربی معادل آن «أهل» و «عیال» است (ابن‌منظور، ج ۱۱، ص ۲۵۷). خانواده [نَ / نَدَ / دِ] (اِ مرکب) به معنی خاندان، دودمان، خیل خانه، تبار، اهل خانه، اهل بیت. (دهخدا، ۱۳۶۳، ج ۶، ص ۱۰۷) واژه «متعالی» از ریشه «علا» به معنای برتر و بلندمرتبه است (راغب اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۵۶۳).

معنای اصطلاحی:

خانواده متعالی، نهادی است که علاوه بر کارکردهای زیستی و اجتماعی، مأموریت تربیت انسان صالح، تأمین آرامش روانی و رشد معنوی اعضا و حرکت در مسیر قرب الهی را برعهده دارد (قرائتی، ۱۳۹۸، ص ۴۲). در خانواده متعالی روابط تنها بر اساس نیازهای مادی و غریزی شکل نمی‌گیرد بلکه بر پایه ایمان، اخلاق، مودت و اهداف الهی استوار است (مطهری، ۱۳۸۷، ص ۹۱).

۳-۱- زوجین

معنای لغوی:

واژه «زوجین» جمع «زوج» است و به معنای «دو نفر» یا «دو جفت» به کار می‌رود و در متون دینی و ادبی بیشتر به زن و شوهر اطلاق می‌شود. در قرآن کریم آمده است: «قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ» (هود: ۴۰)؛ «بگو در آن کشتی از هر نوع دو تا بیاور». (المنجد، ج ۱، ص ۵۲۹) «زوجین. [ز ج] (ع) اِ ثْنِیْهُ زوج. زوج و زوجة. زن و شوهر.» (عمید، ج ۲، ص ۴۳۴)

معنای اصطلاحی:

1. تعریف فقهی و حقوقی:

«زوجین» به زن و مردی گفته می‌شود که از طریق عقد نکاح شرعی به یکدیگر پیوسته‌اند و دارای حقوق و تکالیف متقابل هستند (حرّ عاملی، ۱۴۰۰ق، ج ۱۴، ص ۲۵۰)

2. بعد اخلاقی و عاطفی:

زوجین موظف‌اند در کنار رعایت حقوق شرعی، نسبت به یکدیگر محبت، گذشت و همدلی داشته باشند (نهج‌البلاغه، حکمت ۲۳۸).

3. بعد اجتماعی:

زوجین پایه و رکن اصلی خانواده‌اند و حفظ انسجام و تعهد آنان، ثبات خانواده و جامعه را تضمین می‌کند (مطهری، ۱۳۷۴ ش، ص ۱۲۳).

۲- شاخص‌های ارتباط عاطفی سالم از منظر آیات و روایات

با توجه به این اهمیت، در این فصل ارتباط عاطفی زوجین از منظر قرآن و روایات مورد بررسی قرار می‌گیرد و نقش آن در شکل‌گیری خانواده‌ای متعالی تحلیل می‌شود.

خداوند متعال می‌فرماید: «وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» در میان شما دوستی و مهربانی قرار داد». (روم: ۲۱) در تفسیر این آیه بیان شده است که تقویت مودت و رحمت میان همسران باعث آرامش روانی و کاهش اختلافات می‌شود. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۷، ص ۱۸۸).

این آیه نشان می‌دهد که زندگی مشترک تنها مبتنی بر روابط مادی نیست، بلکه محبت و رحمت باید پایه و اساس آن باشد. بر اساس تحقیقات روان‌شناسی خانواده، توجه و ابراز محبت به صورت مداوم و کوچک، رضایت زناشویی را به میزان قابل توجهی افزایش می‌دهد. (شریفی، ۱۴۰۲، ص ۳).

۲-۵- تقویت مهربانی و رفتار مثبت

روایات اسلامی بر مهربانی، صبر و گذشت میان زوجین تأکید دارند. در همین زمینه پیامبر گرامی اسلام (ص) در حدیثی زیبا فرمودند: «این گفتار مرد به همسرش که «من تو را دوست دارم، هرگز از قلب زن بیرون نمی‌رود.» (حرعاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۴، ص ۱۰).

این رفتار باعث کاهش تنش‌ها و تعارضات و افزایش صمیمیت میان زوجین می‌شود. (رضایی، ۱۳۹۹، ص ۵۳).

۳-۵- گفت‌وگو و همدلی

یکی از مهم‌ترین راهکارهای تقویت ارتباط عاطفی، گفت‌وگوی صادقانه و همدلی است. (طهور، ۱۳۹۹، ص ۱۵).

در تفسیر نور بیان شده است که: «مشورت و درک متقابل میان زوجین سبب استحکام رابطه و کاهش سوء تفاهم‌ها می‌شود» (قزائتی، ج ۷، ص ۱۸۸).

بنابر مطالعات علمی که انجام شده است مطرح شده که همدلی و شنیدن فعال، سطح رضایت زناشویی و تعهد زوجین را افزایش می‌دهد (سلیمان زاده، ۱۳۹۹).

۴-۵- احترام متقابل و توجه به کرامت طرف مقابل

قرآن کریم می‌فرماید: «وَعَاشِرُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَآنَانَ بِهِ صُورَتِي شَائِسْتَه وَ پَسَنَدِيدَه رِفْتَار كَنِيد. » (نساء: ۱۹)

در تفسیر آیه بیان شده است که رعایت حقوق و کرامت همسر، از پایه‌های اساسی زندگی موفق است. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۷، ص ۱۹۰) بنابراین زوجینی که احترام متقابل دارند، کمتر دچار اختلافات شدید و خشونت خانگی می‌شوند. (حسینی، ۱۴۰۰، ص ۱۰)

۵-۵- دعا، توکل و معنویت در زندگی مشترک

روایات اسلامی و تفسیرها تأکید دارند که حضور معنویت و توکل به خداوند در زندگی مشترک، باعث استحکام رابطه و کاهش مشکلات عاطفی می‌شود (شریفی، ۱۴۰۲، ص ۳)

نتیجه

پژوهش حاضر نشان داد که ارتباط عاطفی سالم میان زوجین ستون اصلی تشکیل خانواده متعالی است و نقش محوری در استحکام، پایداری و آرامش روانی خانواده ایفا می‌کند. بررسی آیات قرآن و روایات نشان می‌دهد که مودت، رحمت، مهربانی، همدلی، احترام متقابل و توجه به نیازهای روانی و عاطفی از شاخص‌های اصلی ارتباط عاطفی سالم هستند و رعایت آن‌ها باعث کاهش تعارضات، افزایش رضایت زناشویی و ایجاد صمیمیت در زندگی مشترک می‌شود.

تحلیل تفاوت ارتباط عاطفی با نیازهای صرفاً غریزی بیانگر آن است که نیازهای جسمی و غریزی، تنها بخشی از نیازهای انسان در زندگی زناشویی را پوشش می‌دهند، اما ارتباط عاطفی واقعی شامل حمایت روانی و معنوی، صمیمیت، اعتماد و امنیت روانی است. این نوع ارتباط زمینه‌ای برای رشد شخصیتی و اجتماعی زوجین و فرزندان ایجاد می‌کند و موجب شکل‌گیری خانواده‌ای پایدار و متعالی می‌شود.

کارکردهای ارتباط عاطفی در تحکیم بنیان خانواده بسیار گسترده است؛ از جمله ایجاد آرامش و امنیت روانی، افزایش صمیمیت و تعامل مثبت، پیشگیری از فروپاشی خانواده، تربیت بهتر فرزندان و افزایش رضایت زناشویی این کارکردها نشان می‌دهد که

یک زندگی زناشویی موفق و پایدار تنها با برطرف کردن نیازهای جسمی حاصل نمی‌شود و پیوندهای عاطفی و روانی است که دوام و کیفیت زندگی مشترک را تضمین می‌کند

علاوه بر این، پژوهش نشان داد که راهکارهای تقویت ارتباط عاطفی شامل تقویت مودّت و رحمت، مهربانی و رفتار مثبت، گفت‌وگو و همدلی، رعایت احترام متقابل و تقویت بعد معنوی زندگی مشترک است رعایت این راهکارها موجب کاهش تنش‌ها، پیشگیری از اختلافات خانوادگی، افزایش رضایت زناشویی و سلامت روانی اعضای خانواده می‌شود و محیطی سالم و پویا برای رشد فرزندان فراهم می‌آورد

بنابراین، نتایج این پژوهش تأکید می‌کند که توجه به بعد عاطفی روابط زوجین و پیوند آن با آموزه‌های دینی و علمی، نه تنها موجب تشکیل خانواده‌ای متعالی و پایدار می‌شود، بلکه به توسعه فرهنگ خانواده سالم و کاهش آسیب‌های روانی و اجتماعی در جامعه کمک می‌کند. یافته‌های این مقاله می‌تواند راهنمای کاربردی برای زوجین، مشاوران خانواده و پژوهشگران حوزه خانواده باشد.

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

1. ابن ماجه، محمد بن یزید، سنن ابن ماجه، تحقیق: محمد فؤاد عبد الباقي، بیروت: دار إحياء التراث العربی، بی تا.
2. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، شیری، علی، چاپ اول، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ ه.ق.
3. ابن شعبه حرانی، محمد، تحف العقول عن آل الرسول، چاپ اول، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ق.
4. احمدی، حسین، جامعه‌شناسی خانواده، چاپ اول، تهران: سمت، ۱۳۲۹.
5. امیری، شیرزاد، بررسی نقش روابط عاطفی میان فرزندان و والدین در جلوگیری از بروز ناهنجاری های اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهشی خانواده درمانی کاربردی، شماره ۳، ۱۴۰۲ ه.ش.
6. بخاری، محمد بن اسماعیل، الجامع الصحيح (صحيح بخاری)، تحقیق: مصطفی ديب البغا، بیروت: دار ابن کثیر، الطبعة الثالثة، 1407 ق.
7. برک، لورا، روان‌شناسی رشد، ترجمه سیدمحمدی، یحیی، چاپ دوم، تهران: ارجمند، ۱۳۹۴.
8. الترمذی، محمد بن عیسی، الجامع الكبير (سنن الترمذی)، تحقیق: بشار عواد معروف، بیروت: دار الغرب الإسلامی، الطبعة الأولى، 1996 م.
9. حر عاملی، محمد حسن، وسائل الشیعه، چاپ سوم، قم: مؤسسه آل البيت لا حياء التراث، ۱۴۱۴ ق.
10. حسینی، سید حسن، خانواده متعالی در پرتو آموزه‌های اسلامی، زاهدان: نخستین همایش ملی چالشها و راهکارهای تعالی نهاد خانواده در مذاهب اسلامی با محوریت آسیب های اجتماعی، ۱۳۹۹ ه.ش.
11. دائر المعارف طهور، ۱۳۹۹ ه.ش، نقش مهربانی و محبت در رابطه بین زن و شوهر
<https://tahoor.com/fa/Article/View/29259>
12. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، چاپ دوم، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، ۱۳۷۷ ه.ش.

13. راغب اصفهانی، حسین بن محمدی، **المفردات فی غریب القرآن**، داوودی، صفوان عدنان، چاپ اول، بیروت: دارالشامیه، ۱۴۱۲ ه.ق.
14. رضائی، فهیمه، **اصول زندگی مشترک، آمادگی ازدواج و حفظ رابطه زناشویی**، چاپ اول، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۹.
15. ریفل، لوئیس معلوف، **المنجد فی اللغة و الأعلام**، بیروت: دارالمشرق، چاپ چهاردهم، ۱۹۹۲ م.
16. سلیمان زاده، شهرام، ۱۳۹۳ ه.ش، **بررسی مصادیق خانواده متعالی در سبک زندگی اسلامی از منظر قرآن کریم**، انعکاس بناب <https://enekasbonab.ir/?p=5536>
17. شریفی، زهرا، ۱۴۰۲ ه.ش، **مفهوم یابی سه گانه «محبت، مودت، رحمت» در آیه ازدواج**، خبرگزاری بین المللی قرآن <https://iqna.ir/fa/news/4193114>
18. طباطبایی، سید محمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، چاپ سوم، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۳ ق
19. طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرين**، حسینی اشکوری، احمد، چاپ سوم، تهران: مکتبه المرتضوی، ۱۳۷۵ ه.ش.
20. عمید، حسن، **فرهنگ فارسی عمید**، چاپ سوم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۲ ش.
21. فینچام، فرانک، **روان شناسی روابط زناشویی**، ترجمه سپهری، ناهید، چاپ اول، تهران: ارجمند، ۱۳۹۵.
22. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، چاپ اول، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۷ ه.ش.
23. کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، چاپ اول، تهران: دارالکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ق.
24. مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، غفاری، علی اکبر، چاپ اول، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
25. مسلم بن حجاج النیسابوری، **صحیح مسلم**، تحقیق: محمد فؤاد عبد الباقی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
26. مصطفی، ابراهیم و دیگران، **المعجم الوسیط**، چاپ اول، استانبول: دارالدعوة، ۱۳۶۸ ه.ش.
27. مطهری، مرتضی، **اخلاق و تربیت اسلامی**، تهران: صدرا، ۱۳۷۴ ش.
28. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، چاپ سی و دوم، تهران: دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۸۰ ه.ش.